

המשכיות ושינוי במרחב הכפרי ביהודה – חורבת מזרס כמקרה מבחן

ד"ר אורית פלג-ברקת, המכון לארכיאולוגיה והמזרח הקרוב הקדום, האוניברסיטה העברית (צילומים: טל רוגובסקי ©)

ידיעותינו על אודות היישוב הכפרי ביהודה בתקופות ההלניסטית והרומית הן מוגבלות. בהיעדר מקור היסטורי המתייחס לאזורים הכפריים, ובשל העובדה שחפירות עבר התרכזו בעיקר בערים או באתרים כפריים קטנים, שאלות מפתח רבות הנוגעות לתרבות החומרית ולדפוסי ההתיישבות ביהודה בעת הזו, נותרו פתוחות. המחקר הנוכחי, שזכה למימון מהקרן הלאומית למדע, נועד לגשר על פער זה ובוחר באמצעות סקר וחפירה ארכיאולוגית את היישוב בחורבת מזרס כמקרה מבחן לאפיון השינויים הדמוגרפיים שחלו בשפלת יהודה בתקופות אלו. מטרת המחקר היא לשפוך אור על היישוב במקום לפני הכיבוש החשמונאי של אדומיאה, בשלהי המאה השנייה לפסה"נ, ואחריו, כמו גם על דפוסי המשכיות ושינוי לפני ואחרי שתי המרידות ברומאים, וכן לנסות ולהתחקות אחר מוצאם של המתישבים באזור לאחר נטישת היישוב היהודי בעקבות כישלון מרד בר-כוכבא.

סקרי עבר וחפירות מצומצמות בעקבות שוד עתיקות התרכזו בעיקר במערות קבורה ובמערכות מסתור וכן חשפו כנסיה ביזנטית בעלת פסיפסים באיכות מרשימה. חפירות וסקרים אלו הראו שחורבת מזרס, הממוקמת כ-15 ק"מ דרומית-מערבית לבית שמש, היא מהגדולים והעשירים שבאתרים הכפריים בשפלת יהודה בשלהי ימי הבית השני וכי הייתה בה התיישבות מחודשת בתקופה הרומית המאוחרת והביזנטית. חוקרים אף הציעו שהאתר נוסד מחדש בידי המלך הורדוס, שמוצא משפחתו באזור זה וקשרו את שמו הקדום של האתר – דרוסיאס (כך להצעת חלק מהחוקרים) עם דרוסוס, בן למשפחת הקיסרות הרומית ובן זמנו של הורדוס. עד כה נערכו באתר שתי עונות סקר (2015 - 2016) ושלוש עונות חפירה (2016 - 2018) מטעם האוניברסיטה העברית ובשיתוף האוניברסיטה של קולומביה הבריטית בונקובר, קנדה. בעוד שהסקר אפשר להעריך את השתרעותו של האתר בתקופות היישוב השונות ולזהות אזורים פונקציונליים שונים (אזורי מגורים, קבורה, ומתקנים חקלאיים), החפירה אפשרה מבט עומק על מונומנטים חשובים באתר מתקופות שונות ועל התרבות החומרית של תושביו.

מתוצאות החפירה בשוליים הצפוניים-מערביים של האתר, שם נחשפה שכבה הלניסטית עשירה, עולה שבתקופה ההלניסטית התקיים במקום יישוב אדומי (בעל תרבות חומרית דומה מאד לזו של מרשה הסמוכה) שפסק מלהתקיים עם הכיבוש החשמונאי בשלהי המאה השנייה לפסה"נ. יש בכך משום חיזוק להבנה ההולכת וגוברת שלא רק היישוב העירוני, אלא גם היישוב הכפרי האדומי בשפלת יהודה נפגע וניטש בעת הזו. יש בכך גם תרומה לניסיון לשרטט את הגבול בין יהודה ואדומיאה באזור עמק האלה בתקופה הפרסית וההלניסטית. ממצא רב חשיבות אחר הוא מקדש רומי גדול (היחיד המוכר כיום במרחב הכפרי של יהודה!) שנבנה על חורבות הכפר

חזית המתחם הפולחני הרומי בחלק המערבי של האתר

היהודי שהיה במקום עד לנטישתו בעקבות כישלון מרד בר כוכבא. המקדש נבנה זמן קצר לאחר המרד ומעיד ככל הנראה על התיישבות יזומה ומכוונת באזור זה שהיה בעבר אזור בעל אוכלוסייה יהודית כפרית משגשגת. המתחם הפולחני נצפה היטב מן

הדרך האימפריאלית העוברת בתוואי כביש 38

של ימינו למרגלות האתר ממערב. נראה שהמיקום ופנייתו יוצאת הדופן של המתחם מערבה, לעבר הדרך, אינם מקריים. המתחם נועד לציין לעוברים בדרך את השליטה הרומית המחודשת באזור ואת אופי תושביו הנוכריים בעידן שלאחר מרד בר-כוכבא.

בראש גבעת חורבת מדרס מצוי מונומנט נפש פירמידלי, שמהווה חלק ממכלול קבורה מפואר משלהי ימי הבית השני. מסד המבנה הפירמידלי, 10 על 10 מ', משתווה בגודלו למאוזוליאום בהרודיון, אולם מעל המסד, הבנוי

גזית ומעוטר בפרופיל אופייני בבסיסו ובקצהו עליון,

ישנו מבנה על פשוט בהרבה מהמבנה המורכב שהיה בהרודיון - כיום ניצבות שלוש מדרגות ההולכות ומצרות כלפי מעלה. בעבר, להערכתנו, שימשו מדרגות אלה בסיס לפירמידה משופעת שכמותה אנו מכירים במבני נפש אחרים שזמנם ימי הבית השני, כדוגמת קבר יסון וקבר זכריה בירושלים.

שטח שנחפר במדרון הצפוני של האתר חשף בתי מגורים שהתקיים במשך שלוש שכבות יישוב עיקריות – שלהי ימי הבית השני, התקופה הביזנטית והתקופה הממלוכית. מתוצאות החפירה בשטח זה וביתר שטחי החפירה, כמו גם מתוצאות הסקר, עולה שהאתר זכה לעדנה בתקופה הממלוכית. על פינתו הדרומית-מערבית של המתחם הפולחני הרומי נבנה מגדל הצופה על הדרך ובמדרון הוקם כפר גדול. בחפירות השכבה משלהי ימי הבית השני התגלתה מערכת מסתור מסועפת מימי מרד בר כוכבא שלא הייתה מוכרת בעבר.

בקיץ 2021 מתעדת משלחת החפירות לשוב לעונת חפירות נוספת. הקהל מוזמן לבוא ולהתנדב ולקחת חלק בחשיפת עברה המפואר של חורבת מדרס. נציין כי האתר מצוי בתחומי שמורת טבע חורש עדולם והמבקרים במקום נדרשים לשמור

מטבע מימי מרד בר כוכבא

על כללי ההתנהגות על פי הנחיות רשות הטבע והגנים.